

УДК 549.211+366.615

О.Р. Бєлєвцев, кандидат геологічних наук

E-mail: belevsev73@gmail.com

К.Є. Кормакова, головний фахівець відділу експертизи алмазів

E-mail: kormakova.kater@gmail.com

Державний гемологічний центр України

вул. Дегтярівська, 38–44, Київ, 04119, Україна

Гармонізація міжнародної термінології у сфері гемологічної експертизи дорогоцінного каміння

У статті обґрунтовується актуальність проблеми гармонізації україномовної гемологічної термінології, яка стосується дорогоцінного каміння, до міжнародно визнаної англомовної термінології, висвітлено методологічні засади створення глосарію, надано аналітичний огляд англомовних джерел відповідної фахової інформації.

Ключові слова: дорогоцінне каміння, гармонізація, термінологія, експертиза, глосарій.

Вступ

В умовах євроінтеграції, посилення міжнародних зв'язків, сучасної відкритості торгівельних каналів актуальним завданням уявляється уніфікація тлумачення англомовних гемологічних термінів відповідно до тих фахових знань, яких набув ДГЦУ за 30 років своєї діяльності.

Стаття висвітлює проблеми упорядкування специфічної гемологічної термінології у сфері обігу дорогоцінного каміння, яка включає всі питання виробництва, використання цього каміння та операцій з ним.

Методологічні основи роботи складаються з підбору специфічних фахових термінів, розкриття їх тлумачень за оригінальними закордонними, насамперед англомовними, джерелами інформації, перекладу термінів і тлумачень українською, адаптації відповідних тлумачень україномовних гемологічних термінів до міжнародно визнаних та упорядкування термінів за певною терміносистемою створюваного у ході роботи англо-українського глосарію.

Основні результати роботи

Термінологічні словники – це словники, в яких зібрані, систематизовані терміни, вживані у певній галузі науки, розтлумачено їх значення, названо походження. Такі словники можуть бути:

- одномовними;
- двомовними (перекладними).

Призначення термінологічних словників – відобразити понятійно-термінологічний апарат різних галузей науки і техніки та забезпечувати наукову, навчальну, виробничу діяльність. Термінологічний словник є найважливішим засобом опису тієї чи іншої терміносистеми.

Термінологічні словники містять терміни певної галузі науки, техніки, мистецтва. Вони бувають загальними та вузькоспеціальними, крім того, можуть бути тлумачними і перекладними (або водночас і перекладними, і тлумачними).

Укладання термінологічного словника починають з того, що з різних джерел відбирають терміни. Джерела можуть бути такими:

- монографії і статті відомих учених та фахівців-практиків;

- навчальні посібники, підручники для вищих навчальних закладів, які містять стандартизовані терміни;

- галузеві енциклопедії, тлумачні та інші словники;

- міжнародні стандарти й інші нормативні документи.

Після відбору термінів складають, власне, термінологічний словник – реєстр одиниць (слів, словосполучень, скорочень, символів, сполучень слів і символів), які слід визначити й описати.

Тлумачний словник гемологічної термінології (далі – словник) покликаний задовольнити потреби перекладу українською мовою великої кількості спеціальних слів і словосполучень міжнародної термінології під час виконання гемологічної експертизи, науково-дослідних робіт, підготовки дипломних і кваліфікаційних магістерських робіт, кандидатських і докторських дисертацій тощо.

Словник охоплює терміни і найпоширеніші назви, які найчастіше зустрічаються в загальній гемологічній та вузькоспеціальній літературі, з якими гемологам доводиться стикатися в повсякденній науковій і практичній роботі.

Мета словника – подати українські відповідники зафіксованого в алфавітному порядку реєстру міжнародних, запозичених з інших мов термінів і номенів.

Запропонований словником термінологічний фонд буде містити: а) власне гемологічні терміни; б) загальноживані слова, термінологізовані в контексті; в) терміни, трансформовані до гемологічної галузі з інших взаємопов'язаних і споріднених з гемологією терміносистем.

Професійна діяльність гемологів тісно пов'язана з точністю використання термінів, формулювання їх значень і навіть історією виникнення. У процесі роботи ми стикаємося з необхідністю уточнення термінологічної інформації, співвідношення її з сучасною мінералогічною систематикою, встановлення походження назв та їх авторства, збирання відомостей про нові терміни, які з'являються у професійній сфері.

Одним з найпопулярніших та досконалих гемологічних словників є «Гемологічний словник» П. Дж. Ріда [1]. Цей гемологічний словник є спробою зібрати і привести в одній книзі стислі характеристики основних видів дорогоцінного і напівдорогоцінного каміння, дати визначення термінам, які використовують гемологи, а також описи основних методів діагностики самоцвітів. До книги включені не тільки найсучасніші відомості щодо різних матеріалів та технологій їх отримання й видобування, але й відомості з історії і фундаментальних наук.

З переходом на електронні джерела інформації актуальності набувають онлайн-довідники і словники, серед яких окреме місце посідає сучасний ілюстрований, добре структурований словник-довідник дорогоцінного каміння, який розміщено на сайті GIA [2]. Цей довідник, складений за основним принципом словників (за алфавітним порядком), містить інформацію щодо походження окремого дорогоцінного каменя, імітації, облагородження, має можливість наочно ознайомити читачів з сировиною обраного каменя. Електронні словники гемологічних термінів стають дедалі популярнішими. «Словник дорогоцінних каменів і гемології» німецького професора Мохсена Манучехр-Данай можна знайти як в електронному [3], так і в друкованому [4] вигляді. Окремо можна зазначити, що

фахові тлумачні словники можна знайти і за більш вузькоспеціалізованими напрямками, як-от ювелірна справа, прикладом є електронний словник ювелірних термінів [5].

Складання будь-якого професійного тлумачного словника – це кропітка і наполеглива робота, під час якої спеціалісти стикаються з певними проблемами, які можна поділити на лінгвістичні, тобто ті, що пов'язані з коректністю перекладу та розумінням певних іноземних термінів; проблеми невідповідності західної і української гемологічної термінології; проблеми, пов'язані з використанням термінів, які є застарілими; проблеми власного професійного сленгу.

Однією з лінгвістичних проблем є неможливість лаконічно перекласти окремий термін. Прикладом такої проблеми може слугувати термін «chatoyancy». Цей термін має французьке походження «œil de chat» і дослівно означає «котяче око», англійською також зустрічається синонімічна назва «cat's eye» [4, 6]. Фактично це є оптичний ефект, властивий певним мінералам у відбитому світлі, коли шовковистий блиск концентрується у вузькій смугі світла, яка змінює своє положення під час обертання мінералу, ограненому певним чином (кабошном), що є результатом відбиття світла від дрібних паралельних волокон, порожнин, трубок або голчастих включень у мінералі [7]. В українському перекладі цей термін звучить як «котяче око» і застосовується тільки з мінеральним видом, якому властивий цей ефект, наприклад: «кварцове котяче око», «хризобериллове котяче око». Для використання цього терміну окремо, необхідно вживати повне визначення «ефект "котячого ока"».

Інша лінгвістична проблема полягає в тому, що для деяких термінів не існує прямого перекладу, оскільки в українській мові є своє стале визначення цьому терміну. Наприклад, «table» як один з елементів огранування верхньої частини каменя в українському перекладі буде «площадка» [8, 9].

Окрему проблему становлять так звані застарілі терміни, які не мають більше широкого вжитку. Наочною ілюстрацією можуть слугувати назви деяких мінералів, які зараз не використо-

вуються, а саме – «Cape ruby» («Капський рубін»), що є застарілою назвою для піропу, який є одним з різновидів гранату, чи «water sapphire» – застаріла назва мінералу кордієриту [4, 6]. Також можна навести приклад терміну «раухтопаз», який є застарілою назвою відомого в українській гемологічній і геологічній літературі мінералу димчастого кварцу (сірувато-коричнева відміна кварцу). По суті такі застарілі терміни часто є торговими назвами і мають бути викоренені з ужитку, оскільки вводять в оману людей без професійної гемологічної освіти.

Окремі терміни можуть вживатися в українській, але бути відсутніми в іноземній літературі, часом буває і зворотна ситуація – одні і ті самі мінерали мають різні назви в Україні і за кордоном. До прикладу, згідно з Законом України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» у ст. 1 «Визначення основних термінів і понять» серед дорогоцінних каменів третього порядку зазначено хризоліт (ювелірний різновид мінералу олівину жовто-зеленого кольору) [10], тоді як у західній літературі і торгівлі використовують термін «перидот» [4, 6]. Ще одним яскравим прикладом є вживання терміну «кордієрит» [10] в межах України і «iolite» [4, 6], який є поширеним за її межами, хоча в словниках можна зустріти ці назви як синоніми.

У тій самій ст. 1 «Визначення основних термінів і понять» у переліку дорогоцінних каменів четвертого порядку є термін «топаз винний» [9, 10], який є відміною мінералу топазу оранжево-жовтого кольору згідно з ТУ У 36.2-21587162.003:2009, тоді як в міжнародній класифікації дорогоцінного каміння відсутній термін «топаз винний», у словниках вказується мінералогічна назва «топаз» і додається колір – «blue topaz», «orange-yellow topaz».

Також, відповідно до української класифікації дорогоцінного каміння, серед дорогоцінного каміння першого порядку є відміна мінералу корунду синього кольору – «сапфір синій» [8], тоді як в міжнародній класифікації вживання терміну «sapphire» без зазначення його кольору автоматично розуміється як «сапфір синій» [4, 6].

Глосарій багато в чому враховує власний досвід авторів, які не тільки багато років викладають гемологічні дисципліни на навчальних курсах ДГЦУ, але й мають багаторічний досвід виконання експертизи насамперед кольорового дорогоцінного каміння. Авторами підготовлений навчальний посібник за професійним спрямуванням [11], який і забезпечив основну термінологічну базу цього глосарію.

Глосарій буде мати алфавітну структуру. Всі англійські терміни будуть подані в алфавітному порядку. Поряд з кожним заголовним англійським словом або словосполученням буде розташований переклад українською мовою і тлумачення цього терміну. Для зручності україномовного користувача планується подати в кінці Глосарію перелік термінів українською мовою також в алфавітному порядку з перекладом англійською мовою.

Українською мовою такого роду словник розробляється вперше. Глосарій призначається для науковців, експертів-гемологів, викладачів і студентів гемологічних спеціалізацій та перекладачів гемологічної літератури.

Глосарій полегшить практичне використання гемологічних термінів і гемологічної номенклатури під час перекладу наукових видань (підручників, посібників, монографій, статей) з англійської мови на українську; сприятиме доцільнішому відбору того терміну, який відповідатиме вимогам сучасного розвитку гемологічної науки. Фактологічний матеріал, опрацьований за усталеними напрямками, дасть змогу науково осмислювати й аналізувати терміносистеми двох мов, доповнювати їх новими лексичними одиницями [12].

Укладачі цього Глосарію сподіваються, що він стане корисним навчальним ресурсом і невід'ємним реферативним

довідником для студентів і всіх охочих розширити власний словниковий запас широким використанням термінологічними одиницями в гемологічному професійному середовищі.

З огляду на вищезазначене можна зробити висновок, що складний процес уніфікації тлумачень термінів різними мовами, особливо між українською та англійською, створює як виклики, так і можливості. Відсутність універсальних стандартів може призвести до неоднозначності, непорозуміння як у повсякденному, так і професійному середовищі. Прагнення до глобалізації та зростаюча потреба в чіткій міжнародній комунікації підкреслюють важливість створення власного методичного посібника з гемологічної термінології на базі Державного гемологічного центру України як найбільш фахової гемологічної організації в Україні.

Використані джерела

1. Dictionary of gemmology / Peter G. Read. Second Edition. Butterworth Scientific, 1988. 266 p.
2. Посібник GIA щодо дорогоцінного каміння: енциклопедія дорогоцінних каміннів. URL: <https://www.gia.edu/gem-encyclopedia>.
3. Словник дорогоцінних каменів і гемології. URL: <https://link.springer.com/referencework/10.1007/978-3-540-72816-0>.
4. Dictionary of gems and gemology / Manutchehr-Danai M. Third Edition. Springer, Verlag – Berlin – Heidelberg – New York, 2009. 1028 p.
5. Словник ювелірних термінів. URL: https://www.gemologyonline.com/jewelry_dictionary.html.
6. Robert M. Shipley Dictionary of Gems and Gemology 4th ed. Gemological Institute of America. 1948. 276 p.
7. Mindat. URL: <https://www.mindat.org>.
8. ТУ 36.2-21587162-002:2009 Смарагди, рубіни, сапфіри сині, олександрити. [Чинний від 2010-05-17]. Київ: ДГЦУ, 2010. 30 с.
9. ТУ У 36.2-21587162.003:2009 Каміні дорогоцінні (другого-четвертого порядку). [Чинний від 2010-05-17]. Київ: ДГЦУ, 2010. 36 с.
10. Дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння: законодавчі і нормат.-прав. акти. Київ, 2008. 374 с.
11. Беліченко О.П., Белєвцев О.Р., Вишневська Л.І. та ін. Атестація та експертна оцінка дорогоцінного каміння: навч. посіб. Київ: ДГЦУ, 2011. 56 с.
12. Словник геологічних термінів: українсько-російсько-англійський / В.А. Михайлов, Т.В. Пастушенко, Т.А. Мірончук. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2020. 256 с.

References

1. Dictionary of gemmology / Peter G. Read. Second Edition. Butterworth Scientific, 1988. 266 p.
2. GIA's Guide to Gemstones: Gem Encyclopedia. URL: <https://www.gia.edu/gem-encyclopedia>.
3. Dictionary of precious stones and gemology. URL: <https://link.springer.com/referencework/10.1007/978-3-540-72816-0>.
4. Dictionary of gems and gemology / Manutchehr-Danai M. Third Edition. Springer, Verlag – Berlin – Heidelberg – New York, 2009. 1028 p.
5. Dictionary of jewelry terms. URL: https://www.gemologyonline.com/jewelry_dictionary.html.
6. Robert M. Shipley. Dictionary of Gems and Gemology. 4th ed. Gemological Institute of America, 1948. 276 p.
7. Mindat. URL: <https://www.mindat.org>.
8. TU 36.2-21587162-002:2009 Emeralds, rubies, blue sapphires, alexandrites. [Valid, current from 2010-05-17]. Kyiv: State Technical University, 2010. 30 p. [in Ukrainian]
9. TU U 36.2-21587162.003:2009 Precious stones (second-fourth order). [Valid, current from 2010-05-17]. Kyiv: SGCU, 2010. 36 p. [in Ukrainian]
10. Precious metals and precious stones: legislative and normative-law. Acts Kyiv, 2008. 374 p. [in Ukrainian]
11. Belichenko O., Belevtsev O., Vyshnevskaya L. etc. Attestation and appraisal of precious stones: study manual. Kyiv: SGCU, 2011. 56 p. [in Ukrainian]
12. Dictionary of geological terms: Ukrainian-Russian-English / V.A. Mykhaylov, T.V. Pastushenko, T.A. Mironchuk. Kyiv: Publishing and printing center "Kyiv University", 2020. 256 p. [in Ukrainian]

UDC 549.211+366.615

O. Belevtsev, PhD (Geol.)

E-mail: belevsev73@gmail.com

K. Kormakova, Chief Specialist of the Diamond Grading Department

E-mail: kormakova.kater@gmail.com

State Gemmological Centre of Ukraine

38– 44 Deghtyarivska Str., Kyiv, 04119, Ukraine

*International terminology harmonization in the field
of precious stones gemological appraisal*

The article grounds the relevance of the Ukrainian-language gemological terminology harmonization problem, which refers to gemstones, to internationally accepted English-language terminology, highlights the methodological principles of glossary creating, provides an analytical overview of English-language sources of relevant professional information.

Keywords: gemstone, harmonization, terminology, expertise, glossary.